

Hrvatsko srednjovjekovlje u nastavi povijesti

Prilog pledira za uspostavu novog tipa didaktičke verbalne i neverbalne komunikacije u nastavi povijesti.

Didaktička komunikacija u nastavi povijesti

Uspostavljanje didaktičke komunikacije problem je današnje nastave povijesti u svijetu uopće, pa tako i u Hrvatskoj. Komunikaciju bi valjalo uspostaviti bez ikakve prisile u dobroj suradnji između profesora i učenika, pri čemu bi valjalo nastojati da učenik postane subjekt i da razvija svoje intelektualne sposobnosti. U tradicionalnoj nastavi uopće komunikacija je utemeljena na nastavnikovoj moći i realizira se kroz institucionalizirane oblike, koje ponajviše karakteriziraju tradicionalna forma: pitanje - učenikov odgovor - reakcija nastavnika. Danas je potrebna komunikacija u kojoj profesor (i udžbenik) ne bi bili "vlasnici znanja", koji uvijek od učenika traže "pravi" odgovor, a ne dopuštaju mu originalnost.¹ Dobra komunikacija pridonijela bi i odgojnom djelovanju na učenike.²

Uspostava komunikacije, uz ostalo, ovisi o nastavnim planovima i programima. U Hrvatskoj su zadnjih godina sastavljeni solidni okvirni nastavni planovi i programi za osnovnu i srednje škole,³ ali sada valja prijeći u drugu fazu, u kojoj bi se programi usavršili prema svjetskim standardima kurikula. Sadašnji programi, poput onih iz "starog režima", propisuju ono što mora biti, a ne nude rješenja utemeljena u filozofiji, pedagogiji, psihologiji i suvremenoj povijesnoj znanosti te, posebno, u nastavnoj praksi. Nastavni programi za osnovnu i srednju školu nisu utemeljeni u suvremenoj povijesnoj znanosti, ne povezuju se s drugim znanostima s kojima se povijest danas povezuje (sociologija, psihoanaliza i dr.) te gradivo pretvaraju u pozitivističku skicu koja ne dozvoljava učenicima da razvijaju metodološke vještine, što je zahtjev suvremene nastave.⁴ Nedavnim anketiranjem je ustanovljeno da učenici gimnazije nisu zadovoljni sadašnjom nastavom povijesti i posebno didaktičkim rješenjima udžbenika u smislu učenikova stvaralačkog rada⁵. Stoga možemo

¹ Jane J. White, "An Ethnographic Approach", *Bulletin*, 77, Washington National Council for Social Studies, 1986., str. 51-57.

² Ivo Rendić-Miočević, *Didaktičke inovacije u nastavi povijesti*, Zagreb, Školska knjiga, 1989., str. 13

³ Nastavni programi objavljeni su u *Glasniku* Ministarstva prosvjete i športa Republike Hrvatske br. 1 i 2, koloviz 1995.

⁴ Ivo Rendić-Miočević, n. dj. u bilj. 1, str. 16. Gordana Bošnjak, *Edukacijski izazov*, Zagreb, Školske novine, 1983., str. 64.

⁵ Ivo Rendić-Miočević, "Kakva bi trebala biti nastava povijesti u demokratskoj Hrvatskoj?", u pripremi za tisk. U članku su obrađeni rezultati ankete koju su ispunili učenici IV. razreda gimnazije školske godine 1997./98.

zaključiti da kvalitetna didaktička komunikacija u nastavi povijesti u nas nije zadovoljavajuća.

Verbalnu i neverbalnu komunikaciju u nastavi valja uspostaviti autentičnim jezikom povijesne znanosti,⁶ ali sadašnja težnja da se što više reducira nastavno gradivo sprečava ostvarivanje ovog značajnog didaktičkog zadatka. Reduciranje u sebi krije velike opasnosti jer ono gradivo pretvara u skicu koja ne može biti temeljem jačeg intelektualnog angažiranja učenika i koja ne može pridonijeti realizaciji ciljeva koji su proklamirani u programima, a, posebno, ne može ostvariti odgojne ciljeve koji su nam danas u izgradnji demokracije vrlo važni. Zapravo, reduciranje je rezultat naše nemoći da ostvarimo kvalitetnu komunikaciju te se ne usuđujemo problem postaviti potpuno drukčije: "Kako proširiti nastavno gradivo odabiranjem zanimljive tematike i uvođenjem viših didaktičkih sustava, a da pri tome u učenika poraste zanimanje za predmet?"

Komunikaciju u nastavi povijesti valja uspostaviti jezikom suvremene povijesne znanosti⁷ koja se danas sve više povezuje s drugim znanostima (sociologija, psihologija, etnologija, ekonomija i dr.). U toj komunikaciji značajna treba biti razrada strukture pojmova, ali ne smiju biti zanemareni ni drugi didaktički postupci poput izrade modela i potrage za značenjskim dimenzijama spomenika, čime se ostvaruje i neverbalna komunikacija. Ovi zahtjevi ne mogu se ostvariti u tradicionalnoj predavačkoj nastavi, već u nastavi povijesti valja razvijati više didaktičke sustave (programirana i problemska nastava).

Osim ostvarivanja didaktičke komunikacije važno je, poslije dominacije socijalističke pedagogije, redefinirati odgojne ciljeve. Pedagoška misao poslije 1945. godine bila je utemeljena na sovjetskoj pedagogiji i bila je zapravo ideologija jer je u interesu "dominantne kulture" propisivala pedagošku praksu umjesto da je razvija iz školskog realnog života. Cilj odgoja bio je formiranje socijalističkog čovjeka, kojeg su pedagoški ideolozi zamišljali kao obrazovanog, kulturnog, svjesnog i aktivnog graditelja i branitelja socijalističke domovine i borca za pobjedu socijalizma u svijetu.⁸ S. Matičević je odavno istaknuo da naš odgoj mora biti utemeljen u hrvatskoj tradiciji.⁹ Nastavljajući naprasno prekinut razvoj hrvatske pedagoške misli, autori se danas ponovno vraćaju hrvatskoj tradiciji i žele u njoj utemeljiti ciljeve odgoja. K. Zaharija smatra da danas u Hrvatskoj cilj odgoja treba biti "urastanje individua u povijesni svijet zajednice pri čemu se on samooblikuje u osobu, a čime se ujedno i sama zajednica samoproizvodi kao zajednica - samosvojni kulturno-povijesni entitet".¹⁰

Uz povratak tradiciji ističe se i potreba povratka načelu "spoznaj samog sebe". E. Hufnagel ističe značaj ovog načela i zalaže se da se krene mukotrpnim i dugotrajnim putem onih znanosti koje analiziraju ljudsko ponašanje kako bi se otkrile odgovornosti.¹¹ Autor smatra da je zanemarivanje humanističkih znanosti u društvu i u školi dovelo do izvjesne

⁶ Ivo Rendić-Miočević, n. dj. u bilj 1, str. 13.

⁷ Mirjana Gross, *Suvremena historiografija - Korijeni, postignuća, traganja*, Zagreb, Novi Liber, Zavod za hrv. povijest Fil. fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1996.

⁸ Stjepan Patak i (urednik), *Opća pedagogija*, Zagreb, Pedagoško-književni zbor, 1953.

⁹ Nedjeljko Kujundžić, Ivan Marjanović, *Personalistička pedagogija Stjepana Matičevića*, Odabrani tekstovi s uvodnom studijom N. Kujundžića, Zagreb, Katehetski salezijanski centar, 1991. Joseph Gevaert, *Religijsko-pedagoško katehetski leksikon* (hrvatsko izdanje priredio Marko Pranjić), Zagreb, Katehetski salezijanski centar, 1991, jedinica o S. Matičeviću, str. 441-445. Ivan Marjanović, "Filozofski korijeni i misao Stjepana Matičevića", *Metodički ogledi*, br. 2, Zagreb, 1991, str. 13-33.

¹⁰ Kruno Zakarija, "Pedagoški optimizam i filozofski skepticizam (Pedagogija - kreativna, kritička misao suvremene odgojne prakse)", *Metodički ogledi* br. 1, Zagreb, 1990, str. 9-25.

¹¹ Erwin Hufnagel, "O pedagoškom pojmu odgovornosti", *Metodički ogledi* br. 2, Zagreb, 1991, str. 91-105.

neodgovornosti pojedinog čovjeka za sebe, a posljedično i do neodgovornosti prema svijetu, bližnjima i potomstvu. Hufnagel zaključuje da odgajnik koji ne provede tu višeslojnu analizu, ostaje u svojoj nutрини nehuman i ne može otkriti svoj dio odgovornosti. Povratak načelu "spoznaj samog sebe" značajan je kako bi čovjek mogao znati "na koje se date poluge može osloniti da poduzme nove i do sada neviđene smione korake prema većoj čovječnosti".¹²

Odgojni ciljevi o kojima smo do sada raspravljali, trebaju se ostvarivati kroz programe svih školskih predmeta, a pri tome veliki značaj mora dobiti nastava povijesti koja bi trebala mlade povezati s njihovom bogatom tradicijom i pripremiti ih za život u pluralističkom društvu.¹³ Osim toga, školski predmet povijest morao bi u školskom sustavu dobiti ono mjesto koje mu se, zbog mogućnosti da povezuje društvenu grupu predmeta, već odavno namjenjuje.¹⁴ U toj ulozi povezivanja povijest postaje *prima inter pares* i omogućuje učenicima stvaranje okvira u koji se mogu uključivati sadržaji iz drugih predmeta. Dakako ove složene zadatke ne može rješavati pozitivistička povijesna znanost, već je potrebno da se nastava povijesti sučeli s novom metodologijom povijesne znanosti i da umjesto primarnog proučavanja elita prijeđe na proučavanje sveukupnog ljudskog ponašanja i stvaralaštva. Uz redefiniranje odgojnog cilja kao vrlo važan zadatak postavlja se i restrukturiranje povijesnog gradiva i, dakako, znanstveno ispitivanje učinaka tog gradiva na učenika.

Didaktičke inovacije u nastavi povijesti

Zadaci o kojima raspravljamo zahtijevaju nova didaktička rješenja u nastavi povijesti. Uz predavačku nastavu povijesti koja će zbog prirode predmeta uvijek imati značajno mjesto, trebamo konačno u nastavu uvesti i više didaktičke sustave, a to su u prvom redu programirana i problemska nastava,¹⁵ koje uz poštivanje načela egzemplarnosti mogu izvanredno unaprijediti metodiku nastave povijesti.¹⁶ Programirana nastava jamči učenicima uspjeh, a osim toga u njoj se ostvaruje individualizacija i konkretizacija odgojnih zadataka. Programirane sekvence sastoje se od niza članaka koji imaju ove dijelove:

1. obavijest koja se prenosi učeniku,
2. zadatak za učenika,
3. prostor za unošenje rješenja,
4. povratna obavijest za učenike.

U ovakvim kratkim koracima - člancima racionalizira se nastavni proces, a što se tiče nastave povijesti u njima je moguće obraditi izvore, zemljovide, slike, modele i dr. Daka-

¹² Tomislav Šagi Bunić, Uvod u: Franjo Šanjek, *Crkva u Hrvata I. - Srednji vijek*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1988.

¹³ Oproblemo novih odgojnih ciljeva, a posebno onih koji se tiču nastave povijesti vidjeti u: Ivo Rendić-Miočević, "Granice između naroda i kultura u nastavi povijesti", *Život i škola* br. 1, Zagreb, 1994, str. 45-58; "Odgojni ciljevi i restrukturiranje gradiva kao inovacija" na simpoziju *Škola u ratu*, Zadar, 14. V. 1995.; *Nastava povijesti kao priprema za novo društvo*, Školske novine 36,37, 1995.; "Obogaćivanje školskih predmeta vjeronaučnom tematikom, Primjer iz nastave povijesti", *Riječki teološki časopis* god. 3, br. 2, Rijeka, 1995, str. 251-260.; "Novi smjerovi nastave povijesti u osnovnoj školi", *Radovi FF u Zadru*, razdio pov. znanosti. (21(34), Zadar, 1995, str. 229-246.

¹⁴ Ivo Rendić-Miočević, n. dj. u bilj 2, str. 18-20.

¹⁵ N. dj. str. 23-38.

¹⁶ N. dj. str. 39-40.

ko, eventualna dominacija programirane nastave mogla bi pridonijeti "robotizaciji" učenika zbog ukalupljanja misaonih operacija. Stoga sustav programirane nastave valja kombinirati s problemskom nastavom u kojoj bi posebno značenje dobila povratna obavijest koja omogućuje učeniku da prati uspješnost svog rada.

Problemska nastava je didaktički sustav čije su značajke prirodnost i gipkost procesa učenja, organizacijska kompatibilnost s drugim oblicima nastave i optimalna djelotvornost. Umjesto tradicionalne strukture nastavnog procesa u kojoj su pojedini dijelovi odvojeni (pripremanje - obrada sadržaja - vježbanje - ponavljanje - provjeravanje), u strukturi problemske nastave dijelovi se stapaju u cjelinu s mogućnošću da se odvoje pripremanje i provjeravanje.¹⁷ U problemskoj nastavi povijesti moguće je razraditi ovakvu strukturu:

1. postavljanje hipoteze,
2. proučavanje povijesnih izvora i literature uz problemske zadatke,
3. vrednovanje hipoteze.¹⁸

Osim složenije razrade programirane nastave povijesti, moguće je njome obogatiti tradicionalni sat povijesti uvođenjem strukturnih jedinica sata s problemskim zadacima.¹⁹

U didaktičkim eksperimentima dokazana je učinkovitost viših didaktičkih sustava²⁰ te je opravdan zahtjev da se oni uvedu u nastavu povijesti.

Primjena viših didaktičkih sustava ipak nije dovoljna. Naime zadržavanjem tradicionalne strukture događajne povijesti predmet bi i dalje bio nezanimljiv, a novi sustavi "štrebanje" bi učinili nešto kvalitetnijim. Kao značajan inovacijski zadatak pred reformatore nastave povijesti javlja se restrukturiranje povijesnog gradiva na temelju suvremene povijesne znanosti koja se usmjerava na cjelovitu povijest i pri tome se povezuje s mnogim znanostima (sociologija, etnopsihologija, arheologija, ekonomija, geografija i dr.). U nastavnoj praksi inovirana struktura gradiva utječe na bolji uspjeh učenika, ali i, što je vrlo važno, na izmjenu njihovih stavova u pozitivnom smislu.²¹

Do sada smo se bavili znanstvenim problemima koji su vezani uz polje pedagogije i, posebno, metodike nastave povijesti. Za povjesničare je, međutim, važna znanstvena problematika koja se tiče njihove struke. U sljedećem poglavlju prikazat ćemo kako je uz pomoć pedagoško-metodičke problematike koju smo razmatrali moguće razraditi inoviranu strukturu povijesnog gradiva na temelju suvremene historiografije. Kao primjer navest ćemo inoviranu strukturu hrvatske povijesti do 1527.

Inovirana struktura hrvatske povijesti do 1527. godine

T. Raukar nam daje dobre smjernice za strukturiranje nastavnog gradiva za srednjovjekovnu hrvatsku povijest ističući da istraživački obzor povjesnika postaju složeni strukturni

¹⁷ Vladimir Poljak, *Nastavni sistemi*, Zagreb. Pedagoško-književni zbor, 1977.

¹⁸ Ivo Rendić-Miočević, nav. dj. u bilj 2, str. 34-38.

¹⁹ N. dj.

²⁰ Ivo Rendić-Miočević: N. dj. u bilj 2 - opisani su rezultati didaktički eksperimenata koji potvrđuju učinkovitost viših didaktičkih sustava; "Suvremena povijesna znanost u programiranoj nastavi", *Radovi* FFZd. 28(15), Zadar, 1989. 223-246; "Problemsko strukturiranje povijesnog gradiva za nastavne jedinice u VII. raz. o. š." *Radovi* FFZd, 29(16Zadar, 1990. 289-312; "Problemska nastava i prediktori uspješnosti učenja povijesti u VI. r." *Radovi* FFZd, 30(17), Zadar, 1991. b, 265-290.

²¹ Ivo Rendić-Miočević, "Učinci inovirane strukture povijesnog gradiva u drugom razredu gimnazije", *Život i škola*, 5, Zagreb, 1994., str. 369-383. Isti: "Učinci inovirane strukture povijesnog gradiva u visokoškolskoj nastavi", *Radovi* FF u Zadru, razdio pov. znanosti. 20(33), Zadar, 1994, str. 197-213 Isti: "Novi smjerovi nastave povijesti u osnovnoj školi", *Radovi* FF u Zadru, razdio pov. znanosti. 21(34), Zadar, 1995, str.229-246.

slojevi društvenog razvoja: a) društveni prostor - (b) društvena zajednica - (c) pojedinačni pripadnik zajednice.²²

Slijedeći ovu misao i oslanjajući se na najnoviju literaturu, pripremio sam priručnik za drugi razred gimnazije *Poruke predaka*. Taj priručnik ima dimenzije klasičnih radnih bilježnica (70 stranica), a u kliničkim ispitivanjima u manjim učeničkim skupinama ustanovljeno je da učenici njegovo gradivo mogu savladati tijekom 13 školskih sati. Inače za ovu je temu nastavnim planom predviđeno 30 sati. Klinička ispitivanja u nekoliko ciklusa omogućila su da se na temelju učenih loših prethodnih didaktičkih rješenja i sugestija učenika priručnik usavrši. Bipolarnim skalama učenici su se pozitivno izrazili o priručniku, a veliko su zadovoljstvo iskazali glede zanimljive tematike i glede mogućnosti da sami istražuju. Pažljivim praćenjem učenika tijekom kliničkih ispitivanja ustanovljeno je da su učenici učili s velikom koncentracijom te da su gradivo dobro savladali. U temeljnom tekstu priručnika nema mnogo podataka o povijesnim ličnostima. Ove podatke učenici dobivaju u dodatku *Tko je tko u staroj hrvatskoj povijesti*. Didaktička obrada temelji se na načelima programirane i problemske nastave, ali najzanimljivija tematika nema nikakve didaktičke aparature kako bi se izbjegla opasnost sprečavanja učenika u bržem i slobodnijem učenju. Prema tome ovaj priručnik nema pretenzije da bude "vlasnik znanja" i da traži "pravi" odgovor od učenika. Izvori, slike, zemljovid i historiografski odlomci su integralni dio članaka.

Iz sadržaja je vidljivo kakva je tematika obrađena u priručniku:

I. U POTRAZI ZA HRVATSKOM KOLIJEVKOM

A) *Kako povijest može biti učiteljica života?*

1. Zašto valja učiti povijest?
2. Povijest - uputa za nova društvena pravila ponašanja
3. Historija civilizacije - sadizam i destruktivnost

B) *Psihijatrijski i sociološki osvrt*

4. Naš "tamni brat (sestra)"
5. Društveno ponašanje ovisi o odnosima u obitelji
6. Ljudska agresivnost
7. Sublimacija - prijelaz na društveno prihvatljiva ponašanja

C) *Etnogeneza Hrvata u Iliriku*

8. Uzroci seobe naroda
9. O čemu govori arheologija?
10. Prirodne značajke Ilirika
11. Povezivanje po očevoj liniji
12. Ovisnost društvenog organiziranja u Iliriku o zemljopisnim uvjetima
13. Strahovi u Iliriku
14. Ponavljanje i priprema za proučavanje novog gradiva
15. Dolazak Slavena u Ilirik
16. U Ilirik dolaze Slaveni, a za njima Hrvati Problem etnogeneze
17. U VII. stoljeću došli si ratnici Hrvati
18. Sastavnice hrvatske etnogeneze u VII. stoljeću

²² Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje - prostor, ljudi, ideje*, Zagreb, Školska knjiga, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1997, str. 11.

19. Hrvati se miješaju sa starosjediocima
20. Dolazak Hrvata u vrijeme svjetskog povezivanja (300. - 1000.)

D) *Prihvatanje antičke civilizacije*

21. Tko su Hrvati?
22. Hrvati nasljednici kulture starosjedilaca
23. Liburnija - zemljopisni uvjeti temelj su posebnog društva
24. U Liburniji se čvrsto održava tradicija
25. Delmati - drukčije društvo

II. HRVATSKA POVIJEST DO XII. STOLJEĆA

1. Između Istoka i Zapada - povezivanje prostora i ljudi
2. Ljudske zajednice u staroj Hrvatskoj
3. Hrvatska srednjovjekovna država
4. Trpimir - prvi hrvatski kralj
5. Hrvatska u X. i XI. st. za vrijeme Tomislava i Petra Krešimira IV.
6. Trpimirova darovnica iz sredine IX. stoljeća
7. Županije
8. Biskupije
9. Obiteljski odnosi u starom hrvatskom društvu
10. Položaj žena u staroj Hrvatskoj
11. Odgoj djece
12. Kanoniziranje obitelji kao preduvjet ulaska u onodobnu Europu
13. Vladarska obitelj štiti slabe - primjeri koje valja slijediti
14. Svjedočanstvo povijesnih izvora
15. Ocjena vladavine Trpimirovića
16. Bratovštine
17. Samostani - benediktinci utemeljitelji hrvatske kulture
18. Nasilje u staroj hrvatskoj državi - vladavini
19. Od nasilja prema sublimaciji
20. Briga za spas duše
21. Strah od Sudnjeg dana
22. Bašćanska ploča
23. Književnost
24. Predromanika u Hrvatskoj Gromače
26. Veli mrgar
27. Naša pučka arhitektura
28. Zaključna razmatranja o sublimaciji Hrvata
29. Simbolika spomenika Višeslavova krstionica
30. Simbolika spomenika Starohrvatski pleter - poziv na ulazak u cjelinu
31. Simbolika spomenika Ploča s "petokrakom" iz splitske krstionice
32. Simbolika spomenika Otkrivanje nasilja
33. Simbolika spomenika Reljef s likom hrvatskog vladara
34. Grobovi govore

Tko je tko u staroj hrvatskoj povijesti (kronološka tablica)

II. HRVATSKA POVIJEST OD 1102. DO 1527.

A) POVIJESNI OKVIR HRVATSKOG POLITIČKOG I NARODNOG PROSTORA

1. Od napuštanja jadranske orijentacije u doba Arpadovića do vrhunca integracija hrvatskog prostora u doba Anžuvinaca
2. Anžuvinska integracija hrvatskog prostora i nagovještaj turske navale
3. Hrvatska otvorena turskoj navali Tragične posljedice

B) KOMUNIKACIJSKA ULOGA HRVATSKOG PROSTORA UZAJAMNO DJELOVANJE HRVATSKOG I DUGIH PROSTORA

1. Utjecaji komunikacija Značenje rubnih hrvatskih područja
2. Bosna Kulinova isprava Dubrovčanima
3. Razvoj Bosne od kraja XIII. stoljeća do pada pod tursku vlast
4. "Crkva bosanska"
5. Kratka povijest Bosne. Upamti!
6. Istra između Venecije i Habsburgovaca Ostaci čakavske, glagoljaške Hrvatke u Istri i Hrvatskom primorju
7. Samostalni Dubrovnik Upravni sustav
8. Dubrovački bedemi - bit dubrovačkog srednjovjekovlja
9. Duklja - Crvena Hrvatska Obilježja Boke Kotorske
10. Papa shvaća značenje komunikacijske uloge glagoljice Zašto je nastalo zlatno doba glagoljice?
11. Druge vrste komunikacija Hodočašća i sveučilišta

C) SMJER DRUŠTVENOG RAZVOJA HRVATSKIH ZEMALJA

1. Smjer društvenog razvoja hrvatskih zemalja od XII. - XVI. stoljeća
2. Dalmatinske komune
3. Gospodarstvo dalmatinskih gradova
4. Gradski statuti - inspiracija za ljude našeg vremena
5. Stari hrvatski zakoni
6. Povezanost stanovnika komune Gradski zaštitnici i velike gradnje
7. Razvoj gradova u Slavoniji
8. Jačanje velikaša u Hrvatskoj Usmjerenost prema feudalnoj anarhiji
9. Jačanje knezova Bribirskih
10. Prva feudalna anarhija u Hrvatskoj (oko 1300.)
11. Druga feudalna anarhija poslije Ludovikove smrti (oko 1400.) Prodaja Dalmacije
12. Jačanje velikaša i usmjerenost prema trećoj feudalnoj anarhiji u Hrvatskoj (oko 1500.) Rasap Hrvatskog kraljevstva
13. Kronološka tablica triju feudalnih anarhija u Hrvatskoj
14. Mletačka Republika kao činilac zastoja u razvoju dalmatinskih komuna
15. Usmjeravanje izvoza dalmatinskih gradova prema Veneciji
16. Značenje hrvatskog sabora u održavanju hrvatskog suvereniteta
17. Promjena politike hrvatskog plemstva Izbor Ferdinanda Habsburškog i hrvatska posebnost

D) KAKO SU ŽIVJELI NAŠI PRADJEDOVI

1. Sastav društva u Hrvatskoj
2. Nasilje od vremena Arpadovića do dolaska Turaka

3. Položaj žena u srednjovjekovnoj Hrvatskoj
4. Šćavunska vesla
5. Veliki pomori: kuga znak veze sa Zapadom
6. Bratovštine, hospiciji i lazareti
7. Kako su ljudi doživjeli hrvatsku katastrofu
8. Strah u Hrvatskoj
9. Krajolik graničnog pojasa
10. Umijeće umiranja
11. Sinteza hrvatske srednjovjekovne duhovnosti Marko Marulić
12. Upoznajmo splitskog patricija ser Ciprijana Zaninova
13. Potraga za mentalitetom hrvatskih velikaša Krsto Frankopan - mačem za domovinu

E) DUHOM PROTIV MUKE I STRADANJA

1. Intelektualni i umjetnički otpor "rašćinjene" hrvatske
2. Književno stvaralaštvo
3. Rano tiskarstvo u Hrvata
4. Likovna umjetnost romanike, gotike i renesanse
5. Vrednovanje postavljene hipoteze

F) ZAKLJUČNA RAZMATRANJA ŽIVI LI U NAMA SREDNJI VIJEK?
TKO JE TKO U HRVATSKOJ POVIJESTI?

Radi ilustracije navodim kao primjer obradu nekih članaka.

Ovisnost društvenog organiziranja u Iliriku o zemljopisnim uvjetima

Živeći u istim prirodnim uvjetima u kojima su živjeli starosjedioci, Hrvati su preuzeli način života prastarog svijeta. Taj život ispunjen je strahom od prirode i neprijatelja koji prijete plemenu. Ovakav život posljedica je ograničenih prirodnih rezervi onog dijela Ilirika koji se naziva Dalmacija. Tu je oduvijek osnova života bilo polunomadsko stočarstvo koje stoljećima ljude tjera u sezonska kretanja. Ona se usmjeravaju iz katuna (pastirsko naselje) smještenog u oblasti s velikim klimatskim razlikama na malom prostoru. Ljeti se stoka radi ispaše upućuje u planinu, a zimi u primorje ili u doline rijeka.

Zadatak Odaberi kombinaciju istinitih tvrdnji.

1. klima ljude upućuje da se bave stočarstvom,
2. narod koji dođe u brdsko područje Ilirika mora se rodbinski povezati,
3. logično je da će ostvariti patrilinearno povezivanje,
4. žena će biti u podređenom položaju.

A	B	C	D	E	
1,2,3	1,3	2,4	4	sve	(P. O. sve)

*Strahovi u Iliriku*²³

Strah od drugih plemena - grupa izazivat će psihopatološke reakcije u vlastitom plemenu - grupi. Posljedica je fizičko uništavanje pripadnika drugih grupa najčešće bez ikakvih razumnih motiva.

²³ Etnopsihološka tematika razrađena je prema: Ivo Rendić-Miočević, *Zlo velike jetre. Povijest i nepovijest Crnogoraca, Hrvata, Muslimana i Srba*, Split, Književni krug, 1996.; *U potrazi za hrvatskom kolijevkom* - u tisku.

Za društva Ilirika koja su bila rodbinski povezana karakteristične su među ostalim *projekcije, paranoja i narcizam*. Evo kratkog objašnjenja ovih psihijatrijskih pojmova:

Projekcija prema psihoanalizi znači pripisivanje vlastitih osobina i namjera (uglavnom loših) drugim ljudima. Pripadnici prve skupine žele uništiti članove druge skupine, pa ih optužuju upravo za svoju namjeru (ubijanje). Članovi prve skupine konačno svoju namjeru provedu opravdavajući svoj postupak opasnom namjerom (najčešće izmišljenom) članova druge skupine.

Paranoja je psihičko poremećenje pri kojem se izražavaju bolesne ideje proganjanja.

Narcizam je samoljublje i prekomjerno bavljenje samim sobom.

Projekcije, paranoja i narcizam su *simptomi* (obilježja) koji čine jedan *sindrom* (skup simptoma). Dakako, tih simptoma ima više, ali nama su za razumijevanje ponašanja ljudi najvažniji ovi koje smo naveli. U rodbinskom društvu Ilirika stoljećima zapažamo navedene simptome. To su mehanizmi koji vrline pretvaraju u pljačku i divljaštvo. Iz dobra plemićki čovjek, koji živi u stalnim strahovima od okolnog svijeta (drugih plemena), lako prelazi u zlo iskazujući agresivnost svoje grupe. Navedene simptome pokazuje Kraljević Marko koji je bio turski vazal, ali je na čudan način u narodnoj pjesmi postao borac protiv turskog nasilja na cijelom području Ilirika pod turskom vlašću. Stoga simptome koje stoljećima zapažamo na području Ilirika možemo radi boljeg pamćenja i razumijevanja nazvati *sindromom Kraljevića Marka*. Pomoću ovog *sindroma* lako ćemo tumačiti nasilničko ponašanje ljudi na području Ilirika tijekom stoljeća.

Zadatak Ponašanje ljudi u Iliriku bilo je stoljećima, zbog prirodnih uvjeta, isto, te sindromom Kraljevića Marka možemo tumačiti psihička stanja ljudi i u dalekoj prošlosti, ali i u najnovije doba. DA NE (P. O. DA)

*Trpimir - prvi hrvatski kralj*²⁴

Za srednjovjekovnu Hrvatsku najprimjereniji je pojam *vladavina* ili *vladanje*. Ono se stvara u okvirima franačke države i pod vrhovnom vlašću franačkog vladara. Bizant je, pak, smatrao da postoji univerzalna vlast carstva nad svim vladarima.

Hrvatska država-vladavina postala je samostalna, u smislu onog vremena, već u doba Trpimira koji je *podignuvši benediktinski samostan dao velik doprinos razvoju hrvatske kulture*. U njegovo vrijeme u Hrvatsku je došao učenjak Gottschalk. Iako je Trpimir priznao suverenitet (vrhovnu vlast) kralja Italije, suvremenici su ga smatrali neovisnim vladarom, a o tome svjedoče njegove titule *rex* (kralj), *dominus* (gospodin) i *dux* (vojvoda) koje, prema sličnim primjerima sa Zapada, govore o njegovom kraljevskom položaju (prije Tomislava!). U Franaka je posrdeništvo između grofova (*comites*) i vladara ostvarivao *dux* čija se oblast nazivala *regnum*. Trpimir je, prema toj franačkoj praksi iz IX. stoljeća bio posrednik između svojih župana i franačkog vladara. Inače kao početak hrvatske samostalnosti uzima se papin blagoslov iz 879. godine u doba kneza Branimira (☞☺). Papa zaista priznaje Branimiru zemaljsku vlast, ali Hrvatska je teoretski samostalna već od Trpimirova doba. Zapravo, najvažniji zadatak hrvatskih vladara bio je oslobađanje od pritiska

²⁴ Neven Budak, "Croats between Franks and Byzantium", *Hortus artium medievalium*, vol. 3, Zagreb - Motovun, str. 15-22.

Franaka i Bizanta. U želji da ostvari taj zadatak, Branimir se, zaobilazeći dalmatinske gradove, usmjerio prema papi, a to je bilo od velike koristi i kasnijim vladarima, posebno Petru Krešimiru IV. i Zvonimiru .

- Zadatak**
- 1. Koji je najprimjereniji pojam za srednjovjekovnu hrvatsku državu? Zapiši!**
 - 2. Koji je značaj kneza Trpimira u povijesti hrvatskog naroda? Zapiši!**
 - 3. Zašto Trpimir ima kraljevski položaj?**

Učenici dobivaju povratnu obavijest na jednoj od sljedećih stranica.

*Gromače*²⁵

Žaloso je da smo u izučavanju naše prošlosti potpuno zanemarili nasljeđe koje nam ostaviše preci. Iz tog nasljeđa mi moderni ljudi možemo mnogo naučiti. Preci nam ostaviše poruku o radu, marljivosti i potrebi razmišljanja o rješavanju životnih problema. U tu ostavštinu spada i hrvatsko narodno graditeljstvo čije tragove u Hrvatskom primorju i Dalmaciji susrećemo na svakom koraku

Branko Fučić ovako opisuje ograde od suhozida - gromače koje nam ostaviše naši preci:

"Od prahistorije do danas na ovom škrtu tlu ovca je naša velika hraniteljica. Ovca nas prehranjuje mesom, mlijekom i sirom. Ona nas odijeva vunom, kožom i runom. Na ovčjoj koži, na pergameni, učeni su ljudi ovog kraja stoljećima pisali bogoslužne knjige, javne zakone, ugovore i dokumente, pisali su pisma i pjesme. U ovčjim mješinama ljudi su prenosili mošt i vino, od mješina pravili su mjehove i gajde, a od ovčjih crijeva sukali su strune da bi na guslama opjevali svoje povijesne radosti i tuge... Kad putujete kraškim pejzažem, stalno vas, sa svih strana, prate gromače, ograde od suhozida, složene od gola kamena bez žbuke i veziva. To je naše vjekovno graditeljstvo pod vedrim nebom, koje nastaje vjekovima bez inženjera i arhitekata. A ipak ga ne bi bilo bez ovaca, jer su gromače granice ispaša, granice između parcele i parcele, rejona i rejona, granice između starih zajednica komuna. Kao mreže nekog apstraktnog crteža one prekrivaju cijeli pejzaž, utiskujući u sliku elementarne prirode trag ljudske misli i volje. Gromače su ljudski planovi i nacrti nacrtani ne na papiru nago na licu zemlje. One pretvaraju ljudski krajolik u humanizirani pejzaž.

- Gromače koje su gradili naši poradjedovi dio su naše povijesti.
- Razgovaraj sa starijim ljudima o gromačama.

Simbolika spomenika

Ploča s "petokrakom" iz splitske krstionice²⁶

Na ploči iz XI. stoljeća koja se danas nalazi u splitskoj krstionici, a nekada je vjerojatno bila dio crkvene ograde u solinskoj crkvi sv. Petra vidimo vrlo zanimljivu simboliku. Simboli govore o pričesti, ali i o povezanosti crkvenog i svjetovnog života tog doba.

Umjetnik je na vrhu splitskog reljefa trolinijskim prepletom (to je zapravo oblak u kojem se nalazi Bog) simbolički prikazao prisutnost Božju. Boga Oca svemogućega simbolizira pet prstiju koji izlaze iz tropleta - oblaka, a stvoreni Svemir označen je velikom

²⁵ Branko Fučić, *Terra incognita*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1997., str.179

²⁶ Stjepan Sakač, "Vjerski simbolizam ukrasnih prepleta u starij hrvatskoj umjetnosti", *Crkva u svijetu*, god. br. 4, Split, str.32-37.

kružnom pletenicom s očima u zavojima. Pletenica je ispunjena trojno stiliziranom zvijezdom s pet krakova (pentalfa ili pentagram) koja simbolizira Logos, Riječ Božju, Sina Božjeg koji je postao čovjekom, koji je razapet i uskrsnuo te nam ostavio euharistijsku Žrtvu i Pričest. I drugi simboli na reljefu potvrđuju ovakvo tumačenje. Na gornjem kraku zvijezde riba između dvije ptice stvara vodoravnu prečku križa. Riba (grčki *ihthys* je kratica za *Iesus Christos Theu Yios Sôter* što znači Isus Krist, Sin Božji, Spasitelj) simbolizira Isusa Krista Božjeg Sina Spasitelja. Šestokraka ruža u sredini pentagrama označuje smrt Kristovu, a ona s desne strane njegovo uskrsnuće. Ove dvije ruže ujedno simboliziraju plodove euharistijske Žrtve i Pričesti. Dlan koji izlazi iz desnog kraka zvijezde hrani pticu - vjernu dušu, dok se druga nahranjena već diže da poput gornjih dviju ptica promatra veličinu Ljubavi i Dobrote Kristove.

DUHOM PROTIV MUKE I STRADANJA

Intelektualni i umjetnički otpor "raščinjene" Hrvatske. Postavljanje hipoteze

U kasnom srednjem vijeku u doba humanizma i renesanse ugrožena "najjadnija i osamljena Hrvatska" imala je snage da u turskom okruženju stvaralaštvom svojih ljudi iskaže otpor i da prosvjeduje protiv nepravedne Europe koja ju je napistila. Stvaralaštvo hrvatskih velikana onog vremena Hrvati slabo poznaju, a danas nam ono mora biti ne samo ponos, nego i poticaj u našoj duhovnoj obnovi.

Postavimo sada hipotezu koju ćemo kao pravi povjersničari uz pomoć valjanih argumenata prihvatiti ili odbaciti.

Hipoteza: Značajka hrvatske povijesti u doba turske navale je otpor duha silama razaranja.

Prijeđimo na proučavanje argumenata pomoću kojih ćemo vrednovati valjanost postavljene hipoteze.

Učenici poslije postavljene hipoteze proučavaju hrvatsko književno stvaralaštvo rano tiskarstvo u Hrvata te likovna umjetnost romanike, gotike i renesanse

Konačno slijedi vrednovanje hipoteze.

Hipotezu:

a) prihvaćam b) odbacujem (Zaokruži ispravno.)

U svoju bilježnicu navedi dokaze za ono što si odabrao(la):

1. _____
2. _____ i td.

Zaključak razmatranja

Na kraju možemo zaključiti da je nastavu povijesti moguće unaprijediti ako se ostvare tri temeljna zadatka: ostvarivanje odgojnih ciljeva (1), uvođenje viših didaktičkih sustava (2) i restrukturiranje povijesnog gradiva (3). Eksperimentalnim istraživanjima dokazano je da se u nastavu povijesti djelotvorno mogu razvijati programirani i problemski didaktički sustavi pri čemu se uz postizanje boljeg uspjeha mijenjaju i stavovi učenika prema predmetu. Odgojno djelovanje inovirane nastave je svestrano (razvijanje samospoznaje, upoznavanje tradicionalnih hrvatskih vrednota, pozitivan odnos prema ostacima prošlosti itd.), a restrukturiranjem gradiva na temelju suvremene povijesne znanosti omogućuje se još bolja realizacija odgojnih ciljeva i, dakako, postizanje još veće razine znanja. Stoga je za-

datak svih koji se bave nastavom povijesti da se usmjere prema inoviranju ovog važnog predmeta u interesu mladeži koja kroz nastavu povijesti treba, uz ostalo, graditi i temelje za život u demokratskom društvu.²⁷ Uostalom naši su polazišta dobra jer imamo bogatu tradiciju nastave povijesti, a zadnje vrijeme pojavljuju se i vrlo kvalitetni udžbenici koji će se dobro uklopiti u novu didaktičku strukturu.

Zusammenfassung

Das kroatische Mittelalter im Geschichtsunterricht

Der Autor tritt für die Herstellung einer neuen verbalen und nichtverbalen didaktischen Kommunikation im Geschichtsunterricht ein, wobei Lehrer und Lehrbücher keine "Inhaber des Wissens" sein würden, die von den Schülern die "richtigen" Antworten fordern. Die Kommunikation sollte durch die Sprache der zeitgemäßen Geschichtswissenschaft, neben der Einführung der Methodologie dieser Wissenschaft in den Unterricht, hergestellt werden. Der Autor setzt sich überdies dafür ein, daß die Erziehungsziele im Geschichtsunterricht neu definiert werden, wobei die grundlegende Forderung die Rückkehr zu unserer reichen Tradition wäre, neben der Möglichkeit, daß die Schüler zur Selbsterkenntnis gelangen und Verantwortung gegenüber sich selbst und anderen entwickeln. Der Autor begründet die Notwendigkeit der Einführung höherer didaktischer Systeme (programmierter und problemorientierter Unterricht) in den Geschichtsunterricht, und aufgrund von Ergebnissen didaktischer Experimente argumentiert er zugunsten der Wirksamkeit dieser Systeme bezüglich der Anhebung der Wissensebene und der Änderung der SchüleinEinstellung zu diesem Fach. Laut dem Autore sollten wissenschaftliche Probleme im Geschichtsunterricht auf zwei Ebenen gelöst werden: der pädagogisch-didaktischen und der historiographischen Ebene. Als Beispiel des wissenschaftlichen historiographischen Zugangs führt er die Struktur seines Lehrbuches für die zweite Klasse des Gymnasiums, *Bot-schaften der Ahnen*, an.

²⁷ Ivo Rendić-Miočević, "Nastava povijesti kao priprema za novo društvo", Školske novine 36,37, 1995.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJESTINST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RAD OVI

31

ZAGREB 1998.

Izdavač
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Za izdavača
Stipe Botica

Redakcija
Branka Boban
Neven Budak
Mirjana Gross
Franko Mirošević
Iskra Iveljić
Nikša Stančić
Božena Vranješ-Šoljan

Urednički kolegij
Ivo Goldstein
Marijan Matićka
Mario Strecha

Izvršni urednik
Mario Strecha

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 158, fax. 385 1/ 6156 879

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske
br. 6859/1 od 5.X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

Naslovna stranica

Iva Makvić

Prijevod sažetaka

Marina Denona-Krsnik

Kompjutorski slog i prijelom

DENONA d.o.o., Garićgradska 6, Zagreb

Tisak

KRATIS, Vrapčanska 15, Zagreb

Tiskanje završeno u travnju 1999. godine

Naklada

300 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949.75

RADOVI 31

/ [uređivački odbor Ivo Goldstein... et al.]. - Zagreb
: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1998.

– 340 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X